

תשפ"ג - סמסטר א'
2022/23

קורס לתואר שני
מספר קורס: 11104403

ילדים במצבי טראומה
Children in traumatic situations

מרצה: פרופ' ליאת חממה
שעות הקורס: יום ב' 16:15-17:45
חדר אישי: 203
מייל: hamama@tauex.tau.ac.il
שעות קבלה: בתיאום עם המרצה

תיאור הקורס

הקורס מכוון להרחיב את הידע התיאורטי והפרקטי בחשיפה של ילדים למצבים מחוללי טראומה, כמו מתח בטחוני, התעללות, אסון טבע, תאונות וחולי. בקורס נתמקד בידע תיאורטי בנושא הטראומה בילדים (הגדרה, סיווג, סימפטומים), תוארו קשיים באבחון והערכה של טראומה בילדים, נתייחס למקומם של ההורים וסביבת הילד, ולמושג הצמיחה מתוך טראומה/משבר בילדים. בחלק הפרקטי יוצגו עקרונות טיפול כללים בהתערבות עם טראומה בילדים, ויוצגו תיאורי מקרה ע"פ הגישה ההתנהגותית- קוגניטיבית קונסטרוקטיביסטית, *SEE FAR CBT ו- *SOMATIC EXPERIENCE (הרצאות אורח)

נושאי הקורס

- הגדרת טראומה בילדים וסימפטומים של הפרעת דחק פוסט-טראומתית.
- קשיים באבחון וטיפול בטראומה בילדים.
- מקומם של ההורים וסביבת הילד בטיפול ובהתמודדות עם מצבי טראומה בילדים.
- צמיחה מתוך משבר/ טראומה.
- עקרונות הטיפול בטראומה בילדים.

הנושאים ילוו בצפייה בסרטים, תיאורי מקרה, הרצאות אורח.

נוכחות חובה בשיעורים:

הנוכחות בשיעורים **היא חובה**. סטודנט ית שיעדר/תיעדר מהקורס יותר מ-3 פעמים, תופסק השתתפותו. ה בקורס. ✓

משלוח הקורס

1. נוכחות בשיעורים וקריאת מקורות להרחבת הידע (מסומן בכוכבית – קריאת מומלצת).
2. מבחן בית (100%) – תיאור מבנה המבחן יוצג לקראת סוף הסמסטר [הגשת המבחן תעשה לאחר שלושה ימים מיום קבלתו].

מקורות

- דוויד, ק.ג. (2013). הפרעה פוסט טראומתית אצל ילדים ומתבגרים. הוצאת אח.
- *דורון, מ. (2016). טראומה והטיפול בה. הוצאת המחבר, ישראל.
- *הרמן, ג. (1994). טראומה והחלמה. הוצאת עם עובד.
- *זומר, א. (2004). להיות או לא להיות: טראומות ילדות והפרעות ניתוק. בתוך: בתוך: צ' זליגמן, וז' סולומון (עורכות). הסוד ושיברו: סוגיות בגילוי עריות (עמ' 164-192). הקיבוץ המאוחד.
- *טיאנו, ש. (2010). הפרעת דחק בתר חבלתית. בתוך: ש' טיאנו (עורך) פסיכיאטריה של הילד והמתבגר (עמ' 275-284). הוצאת דיונון.
- מור, פ., לוריא, א., חן-גל, ש., וסימן-טוב, י. (2008). משא הטראומה: התמודדות מתמשכת עם נפגעי משבר וטראומה בין כותלי ביה"ס. הוצאת אשלים ומשרד החינוך.
<https://www.thejoint.org.il/digital-library/bearing-the-trauma/>
- נוי, ש. (2000). מצבי לחץ טראומטיים. פרק 8. הוצאת שוקן.
- רחמים, ל. (2012). טיפול באבל טראומתי במתבגרים. שיחות, כ"ד(3), 256-264.
- *שפרן, נ., ניובורן, מ., וגלבו-שכטמן, א. (2011). הפרעת דחק פוסט-טראומטית. בתוך נ. מור, י. מאירס, צ. מרום, וא. גלבו-שכטמן (עורכים). טיפול קוגניטיבי-התנהגותי בילדים: עקרונות טיפוליים (עמ' 145-167). הוצאת דיונון.
- *Brom, D., Pat-Horenczyk, R., & Ford, J. (Eds.) (2009). *Treating Traumatized Children: Risk, Resilience and Recovery*, Routledge.
- Cohen, J.A., Mannarino, A.P., & Rogal, S. (2001). Treatment practices for childhood posttraumatic stress disorder. *Child Abuse and Neglect* 25 (1), 123-136.
[https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00226-X](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00226-X)
- Connor, D. F., Ford, J. D., Arnsten, A. T., & Greene, C. A. (2015). An update on posttraumatic stress disorder in children and adolescents. *Clinical Pediatrics*, 54(6), 517-528. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0009922814540793>
- Copland, W.E., Keeler, G., Angold, A., & Costello, E.J. (2007). Traumatic events and posttraumatic stress in childhood. *Archives of General Psychiatry*, 64, 577-584.
<https://jamanetwork.com/journals/jamapsychiatry/fullarticle/482289>
- *Terr, L. C. (2013). Treating childhood trauma. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 22(1), 51-66. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2012.08.003>
- *Trickey, D., Siddaway, A.P., Meiser-Stedman, R., Serpell, L., & Field, A.P. (2012). A meta-analysis of risk factors for post-traumatic stress disorder in children and adolescents *Clinical Psychology Review*, 32, 122-138.
<https://doi.org/10.1016/j.cpr.2011.12.001>

Webb, N.B. (2006). *Working with traumatized youth in child welfare*. The Guilford Press.

התעללות

*בר-גיא, נ. (2001). השפעותיה של התעללות בשנות הילדות על פסיכופתולוגיה במבוגרים. *שיחות*, 15(3), 180-194.

גור, ע. (2004). גילוי עריות כגורם מרכזי בהידרדרות של נשים ונערות לזנות, סמים ופשע. בתוך: צ. זליגמן, ז. סלומון (עורכות), *הסוד ושברו: סוגיות בגילוי עריות*. (עמ' 457-482). הוצאת הקיבוץ המאוחד.

*חממה, ל. (2010). טיפול בגישה התנהגותית-קוגניטיבית-קונסטרוקטיבית בילדה שעברה פגיעה מינית- תיאור מקרה. *חברה ורווחה*, 30(3), 71-82.

*לב-ויזל, ר. (2007). פגיעה מינית בתקופת הילדות, טראומה, טראומטיזציה משנית ורה-טראומטיזציה. בתוך: ד' הורביץ, י' בן יהודה, ומ' חובב (עורכים). *התעללות והזנחה של ילדים בישראל* (עמ' 566-581). עמותת אשלים.

לבבי, י., פלד, ע. (2004). לא מוותרות- בגרותן של נשים נפגעות גילוי עריות. בתוך צ. זליגמן, ז. סלומון (עורכות), *הסוד ושברו: סוגיות בגילוי עריות* (עמ' 54-81). הקיבוץ המאוחד.

פינצ'י, ר., כהן, א., ויצמן, א. (2000). מאפיינים והשלכות של התעללות רגשית בילדים ומתבגרים. *הרפואה*, 138, 237-240.

שגיא, ש., דותן, נ. (2001). משאבי התמודדות של ילדים שנפגעו במשפחתם. *מגמות*, מ"א (1/2), 218-235.

Cohen, J.A., Deblinger, E., Mannarino, A.P., & Steer, R. (2004). A multisided randomized controlled trial for children with sexual abuse-related PTSD symptoms. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 43, 393-402.
<https://doi.org/10.1097/00004583-200404000-00005>

Lev-Wiesel, R. (2008). Beyond survival: Growing out of childhood sexual abuse. In S. Joseph, and P. A. Linley, (Eds) *Trauma, Recovery, and Growth: Positive psychological perspectives on posttraumatic stress* (pp 145-161). Wiley.

Margolin, G., & Vickerman, K. A. (2011). Posttraumatic stress in children and adolescents exposed to family violence: Overview and issues. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 1(S), 63- 73.
<http://dx.doi.org/10.1037/2160-4096.1.S.63>

חולי ומצבים רפואיים

*כצנלסון, ע. (1993). כואב לי- התמודדות נפשית עם כאב פיסי אצל ילדים. עמיהי.

*כצנלסון, ע. (2005). מצבי חירום רפואיים הורים וילדים ומה שביניהם. הורים וילדים ומה שביניהם: פסיכולוגיה של הורים וילדים (עמודים 478-488). עמיהי.

Kassam-Adams, N., Marsac, M. L., Hildenbrand, A., & Winston, F. (2013). Posttraumatic stress following pediatric injury. Update on diagnosis, risk factors, and intervention. *JAMA Pediatrics*, 167(12), 1158–1165.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24100470/>

Meentken, M. G., van der Ende, J., del Canho, R., van Beynum, I. M., Aendekerck, E. W., Legerstee, J. S., ... & Utens, E. M. (2021). Psychological outcomes after pediatric hospitalization: The role of trauma type. *Children's Health Care*, 50(3), 278-292.
<https://doi.org/10.1080/02739615.2021.1890077>

מתח בטחוני

גרין, א., לביא, ת, דקל, ר. (2010). להתבגר ולהתגבר – הקשר בין מאפייני החשיפה של בני נוער לאירועי מלחמת לבנון השנייה לתגובות המצוקה שלהם שנה לאחר סיומה. מפגש, 31, 59-35.

ליך, ר. (2005) הנחיות להתערבות מוקדמת במצבי טראומה אקוטיים אצל ילדים ומתבגרים. בספר: א' זומר וא' בלייך (עורכים). *בריאות הנפש בצל טרור* (עמ' 303-326). רמות.

*Brom, D., Pat-Horenczyk, R. & Baum, N.L. (2011). The influence of war and terrorism on posttraumatic distress among Israeli children. *International Psychiatry*, 8 (4), 81-83. <https://doi.org/10.1192/S174936760000271X>

La Greca, A. M., & Silverman, W. S. (2012). Children and disasters and terrorism. In P. Kendall (Ed.), *Child and adolescent therapy: Cognitive-behavioral procedures* (4th ed., pp. 324–344). Guilford Press.

מקומם של ההורים בטיפול ובהתמודדות עם ילדים שחוו טראומה

גולדשטיין, ע., כץ-טשרני, ג. (2004). טיפול במשפחות שעברו גילוי עריות. בתוך: זליגמן, צ., סולומון, ז. (עורכות), *הסוד ושברו: סוגיות בגילוי עריות* (עמ' 278-301). הוצאת הקיבוץ המאוחד.

*כהן, ת. (2007). טיפול בילדים ובני נוער שנפגעו מינית ובמשפחותיהם. בתוך: ד. הורביץ, י. בן יהודה, ומ. חובב, (עורכים). *התעללות והזנחה של ילדים בישראל* (עמ' 1036-1052). עמותת אשלים.

Cohen, E. (2009). Parenting in the throes of traumatic events: Risks and protection. In D. Brom, R. Pat-Horenczyk, & J. D. Ford (Eds.), *Treating traumatized children: Risk, resilience and recovery* (pp. 72-84). Routledge/Taylor & Francis Group.

Hafstad, G. S., Haavind, H., & Jensen, T. K. (2012). Parenting after a natural disaster: a qualitative study of Norwegian families surviving the 2004 Tsunami in Southeast Asia. *Journal of Child & Family Studies*, 21, 293-302.
<https://doi.org/10.1007/s10826-011-9474-z>

Mowder, B. A., Guttman, M., Rubinson, F., & Sossin, K. M. (2006). Parents, children, and trauma: Parent role perceptions and behaviors related to the 9/11 tragedy. *Journal of Child and Family Studies*, 15, 733-743.
<https://doi.org/10.1007/s10826-006-9046-9>

*Valentino, K., Berkowitz, S., & Stover, C. S. (2010). Parenting behaviors and posttraumatic symptoms in relation to children's symptomatology following a traumatic event. *Journal of Traumatic Stress*, 23(3), 403-407.
<https://doi.org/10.1002/jts.20525>

צמיחה מתוך טראומה/משבר

Barakat, L. P., Alderfer, M. A., & Kazak, A. E. (2006). Posttraumatic growth in adolescent survivors of cancer and their mothers and fathers. *Journal of Pediatric Psychology*, 31(4), 413-419. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsj058>

Bernstein, M., & Pfefferbaum, B. (2018). Posttraumatic growth as a response to natural disasters in children and adolescents. *Current Psychiatry Reports*, 20(5), 1-10.
<https://doi.org/10.1007/s11920-018-0900-4>

*Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (1998). Posttraumatic growth: Future directions. In R.G. Tedeschi, C.L., Park, & L.G., Calhoun (Eds.). *Posttraumatic Growth: Positive Changes in the Aftermath of Crisis* (1st ed.), (Ch.- 9, pp. 217-240) Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781410603401>

Cryder, C. H., Kilmer, R. P., Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2006). An exploratory study of posttraumatic growth in children following a natural disaster. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76(1), 65-69.
<https://doi.org/10.1037/0002-9432.76.1.65>

Kállay, É. (2019). Posttraumatic growth in adults, children, and adolescents: Theoretical review. *Stress and Anxiety-Contributions of the STAR Award Winners*, 99.

* Levine, S. Z., Laufer, A., Hamama-Raz, Y., Stein, E., & Solomon, Z. (2008). Posttraumatic growth in adolescence: Examining its components and relationship with PTSD. *Journal of Traumatic Stress*, 21(5), 492-496.
<https://doi.org/10.1002/jts.20361>

*Meyerson, D. A., Grant, K. E., Carter, J. S., & Kilmer, R. P. (2011). Posttraumatic growth among children and adolescents: A systematic review. *Clinical Psychology Review*, 31(6), 949-964. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2011.06.003>

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1995). *Trauma and transformation*. Sage.

Zhou, X., & Wu, X. (2021). Posttraumatic stress disorder and growth: Examination of joint trajectories in children and adolescents. *Development and Psychopathology*, 1-13. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34092267/>

גישות, כלים וטכניקות טיפול

בן מאיר, ח. ולבבי, י. (2010). היבטים ייחודיים בטיפול בילדים נפגעי תקיפה מינית מהמגזר החרדי. *חברה ורווחה*, ל' (4-3), 453-475.

*בניסטר, א. (2006). טיפולים יצירתיים עם ילדים שעברו טראומה עקרונית המודל המשקם. אה.

*בר שדה, נ. (2008). הברית הטיפולית ומקומה של הגמישות והיצירתיות בעבודה עם מתבגרים ומבוגרים נפגעי תקיפה מינית. *פסיכואקטואליה*, 20-24.

*חממה, ל. (2010). טיפול בגישה התנהגותית-קוגניטיבית קונסטרוקטיביסטית בילדה שעברה פגיעה מינית- תיאור מקרה. *חברה ורווחה*, ל' (4-3), 71-81.

כהן, א. ג., מנרינו, פ.א., דבלינגר, א. (CBT). (2016) ממוקד טראומה לטיפול בילדים ובנוער יישומים מעשיים. הוצאת אה.

להד, מ., דורון, מ. (SEE FAR CBT). (2009) מעבר לטיפול קוגניטיבי התנהגותי: פרוטוקול לטיפול בהפרעות חרדה ופסיכו טראומה במרחב הפנטסטי באמצעות קלפים טיפוליים. משאבים.

מלקיודי, ק. (2005) תראפיה באומנות עם ילדים חולים. הוצאת אה.

*סיאנו, י. (1998). כשמציירים תמונה, נותנים מיכל לנשמה: התפקיד הייחודי של טיפול באמצעות יצירה והבעה חזותית (ציור ופיסול) במתבגרים שחוו טראומה בילדותם. סוגיות בחינוך מיוחד ושיקום, 13(2), 25-37.

פואה, ב.ע., נקש, נ., האמברי, א.א., רוטבאום, ב. א. (2014). טיפול בהפרעה פוסט טראומטית באמצעות חשיפה ממושכת (PE) עיבוד רגשי של חוויות טראומטיות. הוצאת דיונון.

פת'ר, ג'.ס. רונאן, ק.ר. (2013). טיפול התנהגותי קוגניטיבי לילדים שחוו טראומה והתעללות- גישה בשלבים. הוצאת אה.

*קטאנך, א. (2005). תרפיה במשחק עם ילדים שעברו התעללות. הוצאת אה.

רוס, ג. (2008). מעבר למערבולת הטרומה אל מערבולת ההחלמה. הוצאת נורד.

Bui, E., Ohye, B., Palitz, S., Olliac, B., Goutaudier, N., Raynaud, J. P., ... & Stoddard Jr, F. J. (2014). Acute and chronic reactions to trauma in children and adolescents. *IACAPAP (International Association for Child and Adolescents)*

Psychiatry and Allied Professions) textbook. <https://drmsimullick.com/wp-content/uploads/2020/07/F4-PTSD-2014.pdf>

- *Cohen, J.A., Mannarino, A.P. & Deblinger, E. (2006). *Treating trauma and traumatic grief in children and adolescents*. Guilford.
- *Cohen, J. A., Bukstein, O., Walter, H., Benson, R. S., Chrisman, A., Farchione, T. R., & Medicus, J. (2010). Practice parameter for the assessment and treatment of children and adolescents with posttraumatic stress disorder. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 49(4), 414-443.
<https://doi.org/10.1016/j.jaac.2009.12.020>
- LaMotte, J. (2011). Psychotherapeutic techniques and play therapy with children who experienced trauma: A review of the literature. *Undergraduate Review*, 7, 68-72.
http://vc.bridgew.edu/undergrad_rev/vol7/iss1/15
- Malchiodi, C. (2008). *Creative interventions with traumatized children*. Guilford Press.
- *Morina, N., Koerssen, R., & Pollet, T. V. (2016). Interventions for children and adolescents with posttraumatic stress disorder: A meta-analysis of comparative outcome studies. *Clinical Psychology Review*, 47, 41–54.
<https://doi.org/10.1016/j.cpr.2016.05.006>
- *Murray, L.K., Cohen, J.A., & Mannarino, A.P. (2013). Trauma-focused cognitive behavioral therapy for youth who experience continuous traumatic exposure. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 19(2), 180-195.
<https://doi.org/10.1037/a0032533>
- Robarts, J. (2006). Music therapy with sexually abused children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 11(2), 249-269.
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1359104506061418>
- *Wolmer, L., Hamiel, D., & Laor, N. (2011). Preventing children's posttraumatic stress after disaster with teacher-based intervention: A controlled study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 50(4), 340-348.
<https://doi.org/10.1016/j.jaac.2011.01.002>